

Čukí so zelo družabne sove. Bramanski čukí *Athene brama* iz Indije pogosto predanujejo v parih. foto: Tomaz Jančar

SKRIVNOSTNI SVET SOV

Al Vrezec

Skorajda vsak izlet v naravo je popestren s pticami, pa če se za njih zanimamo ali ne. Na vsakem izletu lahko z malce sreče opazimo skoraj vse skupine ptic, ki se na tistem območju pojavljajo, razen ene - sov. Noč je čas za sove. Skrivnostni svet sov je raziskovalcem predstavljal vedno velik izziv, pa ne le zato, ker so z vidika običajne ornitološke metodologije precej težka skupina za preučevanje, pač pa tudi zaradi njihovih specifičnih ekoloških lastnosti. Te so posledica njihove nočne aktivnosti, saj so razmere ponoči precej drugačne kot podnevi, zlasti s stališča medvrstnih odnosov. V tem se sove bistveno razlikujejo od njim ekološko najbolj podobne skupine ptic - ujed.

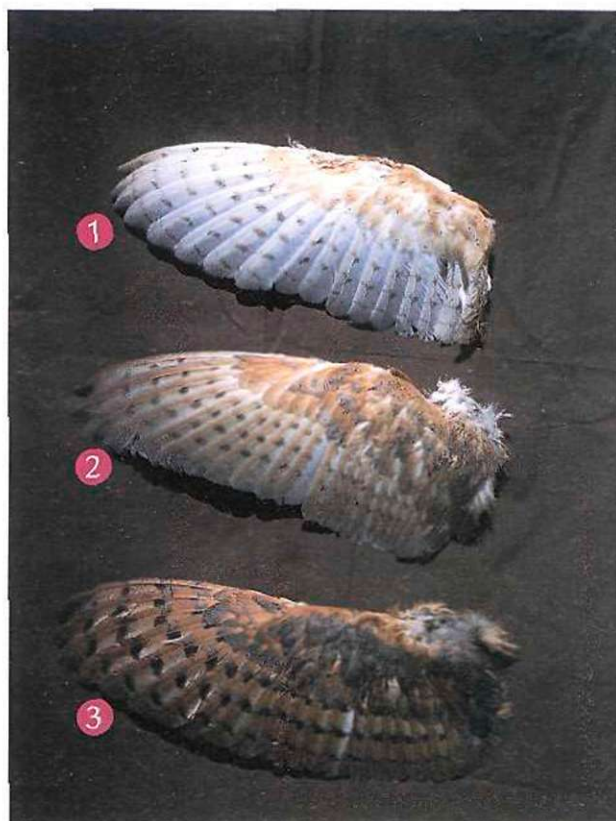

foto: Al Vrežec
Razlike v obarvanosti peruti med tremi evropskimi podvrstami pegaste sove *Tyto alba*: 1 - *T. a. ernesti*, 2 - *T. a. alba*, 3 - *T. a. guttata*.

Taksonomija

Na svetu je do sedaj poznanih 212 vrst sov, verjetno pa se kje skriva še kakšna nepoznana vrsta. V sistemu ptic so sove združene v redu sov Strigiformes. Red sov se deli na dve družini: pegaste sove Tytonidae (18 znanih vrst) in sove Strigidae (194 znanih vrst). Iz družine pegastih sov v Evropi živi en predstavnik, pegasta sova *Tyto alba*. Druga družina je večja in bolj pestra, razdeljena pa je na dve poddružini: bubuji Buboninae (sem uvrščamo npr. veliko uharico *Bubo bubo*) in vubuji Striginae (sem uvrščamo npr. malo uharico *Asio otus*). Novejše raziskave so z uporabo molekularnih tehnik pokazale, da v red sov spada tudi red ležetrudnikov Caprimulgiformes, kamor med drugim uvrščamo tudi podhujko *Caprimulgus europaeus*. V pričujočem pisanju se bom omejil le na nekatere značilnosti pegastih sov in sov, ki so si glede mnogo značilnosti tudi najbolj podobne. Nekatere populacije sov so si tako različne, da so jih strokovnjaki opisali kot podvrste. Od evropskih sov je najbolj zanimiva pegasta sova, saj v Evropi živijo kar tri podvrste. V grobem jih delimo na svetle (skupina *alba*) in temne (skupina *guttata*). Najsvetlejša je podvrsta *T. a. ernesti* s Korzike in Sardinije, najtemnejša pa podvrsta *T. a. guttata*. V Sloveniji živita dve podvrsti (*T. a. alba* in *T. a. guttata*) in imata pri nas t. i. hibridno cono. To je območje, v katerem se obe podvrsti

križata. Zaradi tega je ločevanje med podvrstama lahko težavno. Pri sovah poznamo različne barvne variante; npr. lesna sova *Strix aluco* in veliki skovik *Otus scops*, kjer se pojavljajo sivo in rjavo obarvani osebki. Sivo in rjavo obarvane sove niso podvrste, saj so lahko celo mladiči istega legla različnih barvnih variant.

Vedenje in aktivnost

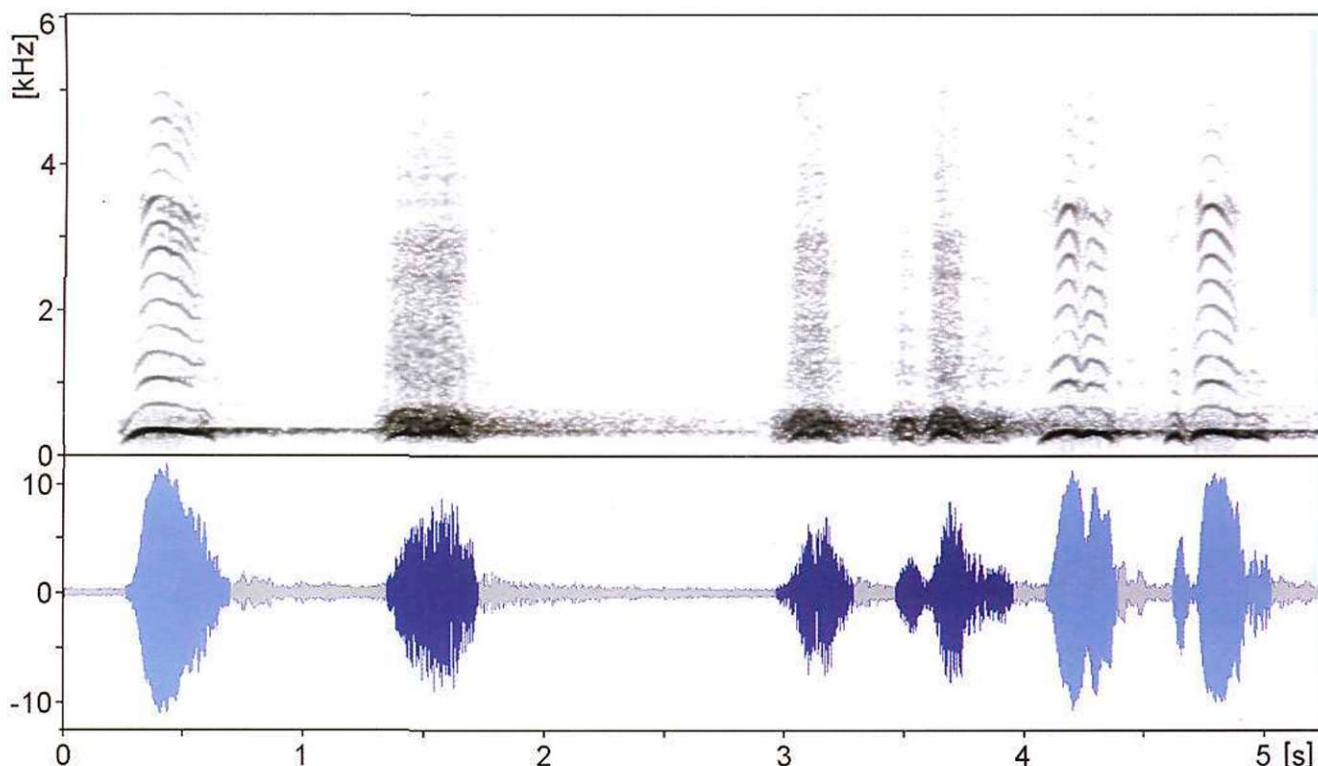
Sove so predvsem nočne živali. Nekatere so zares aktivne izključno ponoči in jih bomo podnevi le stežka opazili, kako zamaknjeno na kaki veji dremljejo, npr. mala uharica. Poznamo tudi dnevno aktivne vrste, ki so lahko aktivne tudi ponoči, npr. čuk *Athene noctua*.

Mnoge sove plenijo tudi ptice, zato so med dnevnimi ptiči neprijetne. Ko ptiči podnevi odkrijejo spečo sovo, zaženejo okoli nje vik in krik z namenom, da bi jo spodili. Sova se navadno za tovrstno kričanje ne meni kaj dosti in mirno spi naprej. Tak vreseči direndaj pa lahko pritegne pozornost kakšnega dnevnega plenilca, kar je za sovo lahko usodno. Največkrat postanejo sove plen večjih ujed, v Evropi sta to zlasti kragulj *Accipiter gentilis* in kanja *Buteo buteo*. Zaradi tega sove zelo skrbno izberejo svoje dnevno počivališče, da bi bile podnevi čim manj opazne. Pogosto so to temni koticiki skalovij, razvalin in dupel, lahko pa se čepe na veji prislonijo ob deblo drevesa in so tako podnevi s svojo varovalno barvo, ki spominja na lubje, skoraj neopazne.

foto: Borut Rubinič
Lesni skovik *Otus bakkamoena* iz Indije se med dnevnim dremežem dobesedno zlije z okolico.

posnetek in priprava sonograma: Tomi Trifar

Sonogram dueta samca in samice kozače *Strix uralensis* - teritorialno petje (svetlo modro - samec; temno modro - samica).

Nekatere sove so tudi zelo družabne in živijo v manjših skupinah. Od evropskih vrst je to značilno za čuka, še bolj pa za njegova sorodnika iz Azije, bramanskega čuka *Athene brama*, in Severne Amerike, kunčjega čuka *A. cucularia*. Bramanski čuki pogosto predanjujejo v parih, velikokrat tesno drug ob drugem. Družabnost je za čuke značilna skozi vse leto. Male uharice so družabne predvsem v zimskem času. Pozimi se male uharice združujejo v večje ali manjše jate. Takšne klateške jate se pogosto približajo naseljem, kjer je hrana dostopnejša. Zimska jata malih uharic je verjetno posledica večje varnosti in boljših prehrabnih možnosti, ki jih ima sova v taki skupini.

Večina sov je stalnic in se na enem območju, imenujemo ga teritorij, zadržuje skozi vse leto. V ostrejših zimah, ko primanjkuje hrane, se nekatere klatijo po deželi in iščejo hrano. Lahko se klatijo v skupinah (mala uharica) ali pa posamič (snežna sova *Nyctea scandiaca*). Posebnost med sovami je veliki skovik, ki je selivka. Veliki skoviki se pozimi v celoti odselijo v Afriko, kjer so glavna prezimovališča te vrste. Poznamo tudi nekaj osamljenih populacij velikih skovikov, ki so stalnice (npr. na Cipru), vendar se večji del populacije seli.

Oglašanje in sporazumevanje

Sove se oglašajo bolj ali manj skozi vse leto, kar še posebej

velja za tropske vrste. Sove zmernih klimatov se najintenzivneje oglašajo spomladi, na začetku gnezdilne sezone, nekatere (lesna sova) pa še v jeseni, ko stari samci silovito branijo svoje teritorije pred mladimi samci.

Spekter sovjih oglašanj je zelo raznolik, posamezni tipi oglašanj imajo različno funkcijo pri sporazumevanju. Najznačilnejše je petje samca, ki ga delimo na teritorialno petje, z njim varuje in brani teritorij pred drugimi samci, ter paritveno petje, s katerim vabi samico. Pri nekaterih vrstah sov, npr. pri velikem skoviku, teh dveh tipov petja ni mogoče ločevati. Pri vseh sovah pojejo samci, medtem ko je petje samice znano le za nekatere vrste, npr. za kozačo *Strix uralensis*. V takem primeru samec in samica pogosto pojeta v duetu, s čimer najavljata ostalim osebkom, da je to območje že zasedeno. Pri nekaterih vrstah lahko po petju razlikujemo celo med posameznimi samci, kot npr. pri lesni sovi. Ostala oglašanja so različni kontaktni klici, ki opozarjajo na nevarnost, prinašanje hrane ipd. Mladiči imajo poseben tip cvilečega oglašanja, kar je pomembno predvsem za klicanje staršev, ki jim nosijo hrano. Mladiči večine sov se pri določeni starosti razkropijo okoli gnezda, še preden lahko letijo. Potem posedajo po vejah v okolici in s piski v enakomernih intervalih usmerjajo starše do njih.

Prehrana

Sove so plenilci in se prehranjujejo večinoma le z živalsko hrano. Pri velikih skovikih so v ujetništvu opazovali, da so se le-ti redno prehranjevali tudi s solato. Večinoma plenijo živo hrano, lotijo pa se tudi mrhovine. Pri ribji uharici *Ketupa zeylonensis* so namreč opazovali osebek, ki se je redno vsako noč prehranjeval na kadavru krokodila.

Razpon velikosti in vrste plena, ki ga sove plenijo, je seveda, v skladu z njihovo veliko velikostno različnostjo, velik. Manjše sove, npr. palčuk *Micrathene whitneyi* (13-14 cm), se prehranjujejo z žuželkami (kobilice, hrošči, metulji) in

foto: Borut Rubinič, Al Vrežec
Ribji uharici *Ketupa zeylonensis* ustreza tropski deževni pragozd ob rekah.

ostalimi manjšimi nevretenčarji (pajki, stonoge, deževniki). Večje sove, npr. orlovski vir *Bubo lacteus* (60-65 cm), plenijo večje ptice (čaplje, race, kure, ujede, vrane) in sesalce (zajce, mlade srne, mačke, veverice, opice), prehrano pa si dopolnjujejo tudi z drugimi manjšimi živalmi, plazilci, žabami in nevretenčarji. Večinoma velja, da manjše sove plenijo manjši plen, vendar ni nujno vedno tako. Sovice iz rodu

Glaucidium, pri nas živi mali skovik *Glaucidium passerinum*, redno plenijo ptiče, ki so tako veliki kot one same, včasih celo večji. Mali skovik (15-19 cm) v Evropi redno pleni kraljičke *Regulus* sp. (9-10 cm), ščinkavce *Fringilla coelebs* (14-16 cm) in listnice *Phylloscopus* sp. (10-12 cm), loti pa se tudi velikega detla *Dendrocopos major* (23-26 cm) in cikovta *Turdus philomelos* (20-22 cm). Večina sov se prehranjuje z malimi sesalci (miši, voluharice, rovkke), manj s ptiči, nekatere so specializirane za ribe. Takšne so sove iz rodov ribjih uharic *Ketupa* (Azija) in ribjih sov *Scotopelia* (Afrika). Te sove žive v tropskih gozdovih ob rekah, kjer na ribe prežijo z vej nad vodo.

Sove so za lov plena razvile dve strategiji: aktivno iskanje plena in prežanje na plen. Prvo je značilno predvsem za sove odprtih travnatih ali močvirskih krajin. Na teh območjih sove v zraku pregledujejo površino in se, ko zagledajo voluharico ali miš, spustijo na tla in pograbi neprevidnega glodalca. Tak način lova je značilen za močvirsko uharico *Asio flammeus*, ki si pri lovu pomaga z dolgimi in ozkimi perutmi. Druge strategije se poslužuje precejšnje število sov, od zgoraj omenjenih ribjih uharic do nam bolj znane lesne sove. Večina sov živi v gozdovih in v grmovnatih krajinah, kjer je letanje oteženo. Te sove zato na plen prežijo s kake veje, kratke in široke peruti pa jim omogočajo spretno manevriranje med vejami in debli, ko se poženejo za plenom.

Za vse sove je značilno, da plen večinoma pogoltnejo v celoti. V želodcu se plen prebavi, neprebavljeni deli (kosti, dlaka, perje, trdi deli žuželk) pa se sprimejo v kepice, ki jih sove na svojih počivališčih izvržejo v obliki izbljuvka.

Gnezditve

Sove so, kar se tiče priprave gnezda, sila nemarne, saj ga večinoma ne delajo, gnezdilni prostor pa kvečjemu posteljejo z izbljuvki in ostanke plena. Za gnezdilni prostor zato izkoristijo naravne danosti, ki jim jih nudi okolje. V odprtih krajinah sove gnezdiijo na tleh, pod kako travno rušo, npr. močvirska uharica. V tundri je tudi takega kritja malo, zato snežna sova gnezdi kar na planem, gnezdo pa pred lačnimi polarnimi lisicami *Alopex lagopus* uspešno brani zahvaljujoč se svoji velikosti in agresivnosti. Kunčji čuki iz prerij Severne Amerike so se znašli drugače in gnezdiijo v opušenih podzemeljskih rovih prerijskih psov *Cynomys* sp. Kjer je v pokrajini nekaj dreves, gnezdiijo sove v opušenih ali prisvojenih gnezidih drugih ptic. Mala uharica tako gnezdi v gnezidih vran in ujed, medtem ko se večji sivi vir *Bubo coromandus* naseli v gnezda štorkelej in čapelj. V gozdu je izbor gnezdilnih prostorov še večji. Od opušenih gnezd (kozača) do drevesnih šteljev (bradata sova *Strix nebulosa*)

in dupel (lesna sova). Nekatere manjše vrste so vezane na dupla drugih ptic, predvsem žoln. Koconogi čuk *Aegolius funereus* v Evropi gnezdi skoraj izključno v duplih črne žolne *Dryocopus martius*, medtem ko palčuk zaseda opuščena dupla grahaste žolne *Colaptes auratus*, ki teše dupla v velike kaktuse saguaro. Puščavska in skalnata območja nudijo veliko skalnih votlin in polic, ki so primerno gnezdišče velike uharice in puščavske sove *Strix butleri*, medtem ko nekatere vrste gnezditijo celo v jamah (lesna sova).

Pegasta sova je vrsta, ki se je poleg lesne sove, čuka in velikega skovika najbolj približala človeku. Zato so njena najpomembnejša gnezdišča predvsem različna podstrešja in razvaline. Le redko jo danes najdemo še v njenih prvotnih gnezdiščih, drevesnih duplih in skalnih votlinah.

Življenjski prostor

Razširjenost sov sega na vse celine sveta, le na skrajnem jugu, Antarktiki, jih ni. V tem območju poseljujejo sove najrazličnejše življenjske prostore. Tundra na skrajnem severu Evrope, Azije in Severne Amerike je življenjski prostor snežne sove, ki gnezdi najseverneje od vseh sov.

foto: Tomaž Mihelič
Snežna sova *Nyctea scandiaca* je tipična prebivalka tundrskih goličav.

Življenjske razmere so popolnoma drugačne v puščavah in polpuščavah. Tu je število sovjih vrst sicer večje kot v tundri,

vendar so tudi tu sove maloštevilne. Značilni vrsti teh območij sta puščavska sova in puščavski vir *Bubo ascalaphus*, ki gnezditja po skalnih votlinah severne Afrike in Bližnjega vzhoda.

Največ sov živi v gozdovih, kjer sta ena najpomembnejših dejavnikov, ki vplivata na njihovo številčnost in gostoto poselitve, količina plena in razpoložljivost ustreznih gnezditvenih prostorov. Nekatere sove se razporejajo tudi glede na nadmorsko višino. Primer je koconogi čuk v gorstvih južne in srednje Evrope. Tu je omejen predvsem na višje nadmorske višine. Najverjetnejši razlog za tako razširjenost je prisotnost lesne sove v nižinah. Lesna sova namreč koconogega čuka pleni. S tem ga izriva na višje nadmorske višine, kjer lesne sove ni. Lesna sova je stalnica, zato so zanjo zelo pomembne tudi zimske razmere na njenem gnezdišču. Je manj odporna na mraz in sneg, zato je v višjih legah ni, to pa je izkoristil koconogi čuk. Strokovno takemu pojavu, ko se dve vrsti izrivata na določenem območju, pravimo medvrstna kompeticija, njenemu učinku pa kompeticijsko izključevanje. Njegova posledica je lahko celo izginotje ene vrste in prevlada druge.

Ogroženost

Sove so od nekdaj povezane z vražo, da prinašajo smrt. Ta nesmiselna miselnost danes izginja, žal pa je v preteklosti povzročila sovam precej gorja. Na udaru so bile predvsem štiri vrste, ki gnezditijo v bližini človeških naselij: pegasta sova, čuk, veliki skovik in lesna sova. Temu je sledilo tudi zapiranje podstrešnih lin pri obnovah cerkva in stavb ter izsekavanje starih visokodebelnih sadovnjakov, kar je populacijo pegastih sov in čukov pri nas popolnoma zdesetkalo. Opažanja v zadnjem času kažejo, da čuku v Sloveniji grozi celo izumrtje.

Pri gozdnih vrstah sov je zelo pomemben dejavnik uničevanje njihovega življenjskega prostora, večinoma z intenzivno sečnjo. Posledica je pomanjkanje ustreznih gnezditvenih prostorov, dupel. V Skandinaviji zaradi intenzivne sečnje koconogi čuki skorajda ne najdejo več primernih naravnih dupel za gnezdenje. Problem rešujejo z nameščanjem gnezditnic, v katerih gnezdi danes velik del skandinavske populacije koconogih čukov.

Na svetu je 26 vrst sov globalno ogroženih, nadaljnjih 15 je blizu tej kategoriji. Sove so težko odkrivne, zato je tudi malo znanega o njihovi biologiji. Spričo slabega poznavanja sov je težko predvideti tudi ukrepe za njihovo varovanje. Primer je gozdni čuk *Athene blewitti*. Leta 1872 je bil opisan iz osrednje Indije. Kasneje je bil opažen le še nekajkrat,

foto: Borut Rubinič

Poginjanje sov na cestah (na sliki je mala uharica *Asio otus*) postaja vse večji problem v modernem svetu.

na zadnje leta 1914. Po tem letu je veljal za izumrlo vrsto, vendar je bil leta 1997 ponovno odkrit. Vrsta danes velja za zelo redko z oznako kritično globalno ogrožena.

Dandanes se kaže, zlasti v Evropi, še en vir ogrožanja sov, ki dobiva vse večje razsežnosti. To so ceste in promet. Izkazalo se je, da so sove, bolj kot druge ptice, glede cest zelo ranljive. Ceste so še posebej nevarne za negozdne vrste, kot so pegasta sova, mala uharica in čuk. Veliko je ob cestah povoženih tudi lesnih sov. Vpliv cest na populacijo sov zaenkrat kljub velikemu številu raziskav še ni znan. Upamo lahko le, da ti izsledki ne bodo prišli prepozno.

Opazovanje in preučevanje

Sove so zaradi svoje nočne aktivnosti zelo težavna skupina za preučevanje. Registriranje sov poteka pogosteje z zaznavo njihovih glasov in manj z običajnim vidnim opazovanjem. Opazovanja sov so večinoma naključna, zato je vsako navidez še tako nepomembno opazovanje vredno zapisa. Popisovanja sov na nekem območju se lahko lotimo na tri načine: 1. spraševanje ljudi in kolegov, ki so sove opazovali, 2. iskanje primernih gnezdilnih prostorov in 3. registriranje nočnih oglašanj sov, kjer je zelo uporabna metoda izzivanja s posnetkom njihovega oglašanja.

Prva metoda je uporabna predvsem pri odkrivanju novih neznanih območij, kjer sove bivajo. Druge metode se poslužujemo pri vrstah, kjer so potencialna gnezdišča razmeroma lahko odkrivna. Primer je mala uharica, ki gnezdi v opuščanih gnezdih vranov in ujed v odprti krajini. Pozimi, ko je drevje še golo in so gnezda dobro opazna, si zabeležimo vsa najdena gnezda, potem jih v gnezditvenem obdobju še

enkrat pregledamo. Tretja metoda je izzivanje s posnetkom, ki nam da najzanesljivejše podatke o številčnosti sov na izbranem območju. Pri tej metodi izkoriščamo teritorialnost sov, ki se odzovejo na domnevnega vsiljivca (posnetek) v njihovem teritoriju. Metoda je sicer zelo učinkovita, žal pa ni uporabna pri vseh vrstah. Kot uspešna se je izkazala pri popisovanju lesnih sov, kozač, malih skovikov, koconogih čukov, čukov, velikih skovikov in pegastih sov.

Tudi preiskovanje izbljuvkov nam lahko precej pove o sovah. Poleg tega, da ugotovimo prisotnost vrste, lahko ugotovimo tudi, s čim se sova prehranjuje. Želodčna kislina pri sovah ni tako jedka kot pri ujedah, zato ostanejo kosti cele, kar omogoča določevanje požrtega plena. Izbljuvke lahko nabereimo v bližini hiš, po skednjih in podstrešjih ali pod drevesi - tam, kjer sove počivajo.

Sove so zelo zanimiva in skrivnostna skupina ptic, o kateri vemo malo. Zaradi svoje nočne aktivnosti so zelo prtajene in večina ljudi jih sploh ne opazi, čeprav so prisotne skoraj povsod. Še veliko dela bo potrebno opraviti, da bomo spoznali skrivnosti in temačni svet teh ptic modrosti. ■ ■ ■

PRIPOROČENA LITERATURA:

BURTON, J. A. (uredn.) (1992): *Owls of the World*. Peter Lowe, Eurobook Limited.

CHIAVETTA, M. (1992): *Guida ai Rapaci notturni*. Nicola Zanichelli S.p.A., Bologna.

KÖNIG, C., F. WEICK in J.-H. BECKING (1999): *Owls, A Guide to the Owls of the World*. Pica Press, Sussex.

MEAD, C. (1995): *Owls*. Whittet Books Ltd, London.

MEBS, T. (1987): *Eulen und Käuze*. Kosmos Naturführer, Stuttgart, Franckh.

MEBS, T. in W. SCHERZINGER (2000): *Die Eulen Europas*. Franckh-Kosmos Verlags-GmbH & Co., Stuttgart.

MIKKOLA, H. (1983): *Owls of Europe*. T & A D Poyser, Calton.

ROCHÉ, J. C. in T. MEBS (1989): *Die Stimmen der Greifvögel und Eulen Europas*. Kosmos, Franckh'sche Verlagschandlung, W. Keller & Co., Stuttgart. (2 avdio kaseti)

SPARKS, J. in T. SOPER (1978): *Rapaci notturni*. Edagricole, Bologna.